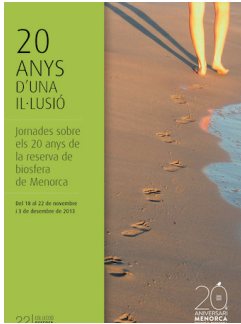

Vint anys d'una il·lusió: resums i records de les jornades científiques del vintè aniversari de la Reserva de Biosfera

Agnès Canals Bassedas (OBSAM)

Agnès Canals Bassedas i David Carreras Martí, eds., *20 anys d'una il·lusió. Jornades sobre els 20 anys de la reserva de biosfera de Menorca*. Col·lecció Recerca, 22. Maó: Institut Menorquí d'Estudis / Agència Menorca Reserva de Biosfera, 2016, 539 p. <http://www.ime.cat/contingut.aspx?idpub=11926>.

Des de 1989, i aproximadament cada cinc anys, l'Institut Menorquí d'Estudis (IME) ha organitzat unes jornades científiques dedicades a valorar l'evolució de l'illa com a reserva de biosfera. Aquest llibre és el testimoni de les *Jornades sobre els 20 anys de la reserva de biosfera de Menorca*, celebrades el novembre de 2013 a la seu de l'IME i on, una vegada més, conflüen especialistes de disciplines diverses amb la voluntat de promoure la discussió i el debat sobre la sostenibilitat de l'illa des de diferents enfocaments. Així, el número 22 de la Col·lecció Recerca de l'IME, que en aquest cas s'ha publicat exclusivament com a llibre electrònic d'accés gratuït, serveix de registre històric i de referència per a la gestió de la reserva de biosfera, de la mateixa manera que ja ho van ser els nombres 7, 12 i 17 de la mateixa col·lecció, els quals resumien la celebració dels 5, 10 i 15 anys de la declaració, respectivament.

És evident que la publicació del llibre arribà tard, gairebé dos anys i mig després de la celebració de les Jornades, però aquest decalatge és el reflex de les dificultats que han hagut de patir el projecte de la reserva de biosfera i la cura del medi ambient a Menorca durant els anys més crus de la crisi econòmica, com també ho van fer la cultura i l'activitat de l'IME en particular. El sol fet d'haver celebrat les jornades i d'haver aconseguit la publicació del llibre, ja ha estat un èxit. Una fita assolida,

cal dir-ho, gràcies a la perseverança de la coordinadora científica de l'IME, Josefina Salord, i de l'actual director de l'OBSAM, David Carreras.

Amb tot, podem celebrar avui tenir lliure accés al resum de les 37 ponències dels experts que van ser convidats a exposar els seus coneixements sobre l'evolució de Menorca i a mirar de respondre les preguntes concretes que els organitzadors plantejaven: 1) Es dona a Menorca un desenvolupament sostenible? i 2) Hi ha a Menorca una gestió diferenciada de la resta d'illes o altres territoris? Les Jornades i, consegüentment, el llibre del qual parlem es van organitzar o dividir en cinc blocs temàtics: vectors ambientals; territori i paisatge; conservació i gestió del patrimoni natural; conservació i gestió del patrimoni cultural; i economia, educació i benestar social.

Per a cada bloc o capítol trobem sis o set articles escrits pels mateixos autors de les ponències que resumeixen les dades i les visions compartides durant la celebració de les jornades. Així, es resumeixen 20 anys d'evolució del medi ambient, de l'economia i de la societat de Menorca i es tracten temes tan diversos com l'energia, la mobilitat o l'estat dels recursos hídrics com la pressió humana i la protecció del territori o la necessitat de la salvaguarda de l'autenticitat i del patrimoni etnològic. Destacaria la rellevància que es va voler donar durant les Jornades a la transversalitat de tots els temes i que queda perfectament reflectida a l'article del Dr. Ildefonso Hernández «La salud en todas las políticas en el marco de una Reserva de la Biosfera», on relaciona la cura de la salut amb la cura del medi ambient i amb el benestar i la qualitat de vida de tota societat.

A part dels resums de les ponències i de les dades més tècniques que s'hi exposen, el llibre també recull l'escrit que el Dr. Joan Rita presentà a la conferència inaugural de les Jornades i que ell titulà «L'origen de la reserva de biosfera de Menorca i la seva història (1993-2013). Una visió personal i subjectiva del que ha passat». Així, el Dr. Rita ens relata la història de la reserva de biosfera des d'un punt de vista personal i donant importància al context i a l'entorn que condicionaren els fets i que avui dia haurien de servir d'inspiració per seguir treballant per la Reserva i per Menorca, perquè, com bé diu: «es donaren circumstànci-

es que varen portar a un èxit que segurament ara (per novembre 2013) no es podria repetir».

De la mateixa manera que el llibre recull l'acte inaugural de les Jornades, també dona testimoni de l'acte de clausura, durant el qual Sergi Marí —director de l'OBSAM en aquell moment—, i en nom de tot el Comitè Organitzador, va fer una lectura comentada de les conclusions de les Jornades i presentà un decàleg de propostes de cara al futur immediat de la reserva de biosfera de Menorca, el qual queda recollit a l'apartat de conclusions i que ha estat traduït al castellà i a l'anglès per a la seva màxima difusió. El decàleg recull deu idees per a la futura gestió de la Reserva de Biosfera i val a dir que afortunadament avui dia algunes ja són una realitat o com a mínim ja s'estan posant en marxa, com per exemple: la reactivació de la participació social dins de l'òrgan d'administració de la RB; la posada en marxa de la redacció d'un Pla d'Acció de la RB; o l'estudi de les passes a seguir per anar cap la transició energètica gràcies a les Directrius Estratègiques de Menorca que està redactant l'IME actualment. Totes elles de ben segur que tornaran a ser avaluades a les properes (en ordre i en temps) Jornades, que caldrà anar preparant prest per poder celebrar l'any 2018 les vint-i-cinquenes jornades sobre la reserva de biosfera de Menorca.

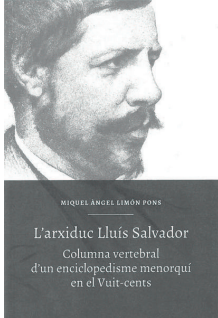
Sense voler-nos avançar encara en el temps, el present llibre de les vintenes Jornades porta per títol *20 anys d'una illusió* i no és per casualitat o pura inspiració, sinó que té uns motius de pes, que els coordinadors de l'edició (una servidora juntament amb David Carreras) expliquen a la introducció del llibre i que aquí es reproduïx literalment:

20 anys d'una illusió no és un títol casual i respon a la voluntat de combinar tres idees en un joc de paraules. El primer motiu és rendir un sentit homenatge a Josep Miquel Vidal Hernández, coordinador científic de l'IME durant 27 anys, figura essencial per a la declaració de Menorca com a reserva de biosfera i que ens deixava el 9 de gener de 2013. «Història d'una illusió» és titulava la conferència inaugural que pronuncià Josep M. Vidal en les jornades dels 15 anys de la RB i que acabava amb les següents paraules: «L'aposta per Menorca reserva de biosfera continua essent una aposta vàlida i engrescadora». Així, aquesta seria la

segona idea que vol transmetre el títol, la il·lusió per continuar endavant i seguir millorant aspectes de la sostenibilitat. No obstant açò, sovint les paraules ens brinden la possibilitat d'interpretacions diverses i no la volem deixar perdre per trobar-li un tercer sentit més crític. Una il·lusió també és una quimera, com una façana molt polida i fins ostentosa, mentre que, a dins, la casa encara està a mig fer. I en aquestes jornades dels 20 anys, s'ha posat de manifest que és necessari un canvi de rumb decidit, valent i consensuat. De la societat menorquina depèn quin dels dos sentits d'il·lusió arribarà a prevaldre: «una aposta vàlida i engrescadora, o una simple quimera».

L'arxiduc Lluís Salvador en la història cultural menorquina

Josefina Salord Ripoll (Institut Menorquí d'Estudis)

Miquel Àngel Limón Pons, *L'arxiduc Lluís Salvador: columna vertebral d'un enciclopedisme menorquí en el Vuit-cents*. Col·lecció Cova de Pala, 30. Maó: Departament de Cultura i Educació del Consell Insular de Menorca/ Institut Menorquí d'Estudis, 2016, p. 187.

Aquest llibre s'insereix en la dinàmica creada amb motiu de l'Any dedicat a l'arxiduc el 2015, i cobreix, a la fi —tot i els estudis monogràfics del mateix Miquel Àngel Limón i de Tomàs Vidal, sobretot—, el buit d'una obra de referència que situï i valori la importància de l'arxiduc Lluís Salvador en la història cultural menorquina contemporània. El títol mateix de l'obra ja ens adverteix de la seva originalitat i de la seva ambició, perquè el seu abast no és només la figura de l'arxiduc sinó el fet que sigui contemplat i interpretat des de la perspectiva d'erigir-se en columna vertebral de tot un moviment cultural vuitcentista, molt poc conegut com ho és també la història cultural menorquina de la segona meitat del segle XIX. Açò significa que el protagonisme del llibre no és individual, sinó múltiple, perquè, per les seves pàgines, hi desfilen, amb noms i llinatges, tota una constel·lació de figures que dibuixen un mapa complex i molt complet de la vida cultural menorquina al voltant de l'arxiduc Lluís Salvador.

Un llibre d'aquestes característiques havia de ser obra de Miquel Àngel Limón Pons, perquè ell pot ajuntar en una mirada única, en un mosaic únic, els dos vessants des de la perspectiva de qui s'ha interrogat, de manera global, sobre la dinàmica cultural, construint, per tant, aquesta visió abraçadora a partir del coneixement específic de cada una de

NOTA: Aquesta ressenya és molt deutora de la presentació del llibre a l'Institut Menorquí d'Estudis el 20 de gener i al Cercle Artístic de Ciutadella el 18 de març de 2016.

les tesselles d'aquest ampli mosaic. La raó, hem de cercar-la en el perfil cultural de Miquel Àngel Limón, en el seu extensíssim currículum, al qual ara només vull apellar en el seu sentit i no en el conjunt d'obres, monografies, articles, comunicacions i adscripcions acadèmiques. Diria que la clau es troba en la llicenciatura en Ciències de la Informació (1980) i el doctorat en Periodisme (2013), d'una banda, i, de l'altra, en la passió sostinguda al llarg de tota la seva trajectòria per la cultura menorquina, que s'alimenta tant d'una curiositat intel·lectual insadollable com d'un profund civisme o, si voleu, d'un actiu menorquinisme. La confluència dels dos vessants l'ha duit a col·locar al centre de les seves recerques una pedrera indefugible per a qui vol comptar amb una de les matèries primeres fonamentals per construir la història cultural menorquina dels segles XIX i XX: la premsa, feta de tantes capçaleres en les quals, més enllà dels elements d'informació de l'època, no només es dirimien les pugnes ideològiques sinó que hi trobaven cabuda, molt més que en els llibres, les noves formes de creació de la cultura burgesa per part dels diferents grups socials.

Si a aquest buidatge i coneixement de primera mà de la premsa menorquina hi afegim la competència interpretativa derivada d'un bagatge riquíssim de lectures, extretes tant dels seus rastreigs a llibreries de vell i a biblioteques d'arreu com a les llibreries amb les darreres novetats, podrem començar a formar-nos una idea del perquè un llibre com aquest duu el segell únic de Miquel Àngel Limón. No parlem d'erudició en el sentit autocomplaent i tancat del terme; sinó d'aquella que es posa al servei del coneixement per al lector del present, perquè pugui tenir les claus que li permetin interpretar com s'ha arribat a aquest present, amb els seus oblits i la seva memòria, amb el que s'ha ocultat i el que ha aconseguit d'emergir-ne.

I tot açò, a més i sobretot, és ofert amb tot el plaer del veritable escriptor, d'aquell que, pensant en el lector, mira de compartir i d'encomanar-li tota la bellesa i tota l'alegria de qui ha après buidant premsa, llegint llibres, escrivint per entendre millor la Menorca que estima. D'aquí que *L'arxiduc Lluís Salvador. Columna vertebral d'un enciclopedisme menorquí del Vuit-cents* sigui, tot i l'encert del títol, un llibre que ofereix molt

més del que podríem esperar. Les persones atretes per la figura de l'arxiduc hi trobaran un coneixement de la seva trajectòria i personalitat, una crònica detallada dels viatges a Menorca per a la redacció dels dos volums menorquins del *De die Balearen*, una explicació de la relació que va mantenir amb la nostra illa, i, evidentment, la sempre anomenada nòmina de col·laboradors, gràcies als quals aquests volums contenen la varietat i el rigor que encara ara ens admiren i ens serveixen.

Però hi ha molt més, perquè tot açò és la base a partir de la qual Miquel Àngel Limón ha construït una monografia polièdrica amb les eines i la voluntat de fer entendre no només qui era l'arxiduc i què hi va fer a Menorca sinó, de manera especial, de quina manera va contribuir a subvertir el panorama cultural de l'illa, ajuntant personalitats diverses, creant una xarxa cultural allà on hi havia només individualitats valuoses, propiciant el desenrotllament d'un programa cultural que havia de tenir conseqüències collectives més enllà dels dos volums en alemany, de difícil accés per a l'època. En aquest sentit, el llibre convida, justament, a superar la fascinació per allò que podem considerar extraordinari i a situar-nos, en conseqüència, en el context des del qual les peces encaixen en un dibuix complex però únic: en el context que pot donar sentit al que, d'entrada, estariem temptats de considerar només, i no manco, una aventura enlluernadora però sense solució de continuïtat.

Per començar, aquesta operació l'aplica al mateix arxiduc Lluís Salvador, «un viatger entre viatgers», d'acord amb el títol del capítol v del llibre. D'aquesta manera, no només inscriu l'arxiduc en una llarga nòmina de viatgers estrangers, científics i humanístics, a Menorca al llarg del segle XIX, sinó que il·lumina l'abast de l'interès cultural per l'illa, amb tots els fruits que va comportar en la comunitat acadèmica internacional. Des d'aquesta base i l'establerta al capítol anterior sobre «El panorama cultural que hi trobà», sense «cap forma orgànica de vertebració cultural» (p. 37), podem entrar als capítols centrals del llibre, el VI —«Els viatges de recerca. Anar per feina» sobre la missió científica de 1877— i el VII —«El tercer viatge. La missió científica de 1887»—, atès que el primer viatge, el de 1867, ha estat tractat al capítol III «Un periple balear d'estiu. Primera fascinació».

I és aquí que el llibre agafa tota la seva magnitud perquè la primera part del títol del llibre, «L'arxiduc Lluís Salvador», es posa al servei de la segona, «columna vertebral de l'enciclopedisme menorquí del Vuitcents», que es converteix en central. El protagonisme individual de l'arxiduc cedeix el pas al col·lectiu menorquí: de Francesc Cardona i Orfila i Francesc Manuel de los Herreros a Joan Pons i Soler, Rafel Prieto i Caules i Joan J. Rodríguez Femenias, tot incorporant el ventall divers i fins inèdit de col·laboradors de Ciutadella, entre els quals destaquen Gaspar J. Saura Revel i Martí Pons Saurina, al costat d'altres col·laboradors menors.

És en aquests capítols que el llibre agafa tota la volada del millor estudi d'història cultural per tal com l'autor sap lligar els coneixements oferts per l'escadussera bibliografia consistent (Miquel Barber Barceló pel que fa al clergue naturalista Francesc Cardona i Orfila, i Josep Miquel Vidal Hernández pel que fa al botànic Joan J. Rodríguez Femenias) amb els que són el resultat d'una dilatada tasca d'investigació a hermeroteques, arxius i biblioteques al voltant de figures poc conegudes o, senzillament, desconegudes si no és, en els millor dels casos, a través d'esments puntuals i gens contextualitzats. Pot fer i fa una veritable tasca de cartografia viva, ja que les figures, majors i menors, que dibuixen el mapa de relacions estan caracteritzades amb tots els detalls necessaris per donar-los sentit tant individualment com col·lectivament.

Només per aquests capítols el llibre ja significaria una aportació fonamental a la història cultural menorquina del segle XIX perquè contribueix, de manera clara, a estructurar els coneixements esparsos i dispersos, i a dibuixar, per tant, una dinàmica cultural coherent, sòlida i amb projecció de futur. És més: gràcies a ells, podem ser fins i tot convidats a anar més enllà en el sentit d'interrogar-nos sobre els orígens d'aquest gruix d'investigadors menorquins, diria que de difícil parangó en altres latituds. Crec que podríem estar d'acord que els qui en principi són figures aïllades beuen de la tradició il·lustrada immediata, tan rica en el camp de les lletres i en el de les ciències. L'aurèola de la setcentista acadèmia i biblioteca Societat Maonesa, reunida a la casa de Joan Ramis, no s'havia apagat en la memòria cultural de la segona meitat del segle

XIX i, llavors, gràcies a l'arxiduc, semblava congruar-se justament la dinàmica que havia caracteritzat un dels dos vessants de l'esperit il·lustrat: el que empenyia a avançar en el coneixement en tots els camps; és a dir, en l'enciclopedisme anterior de l'Europa i la Menorca de les llums: des de la historiografia i el colleccionisme a les ciències naturals i la medicina. La lectura d'aquests brillants capítols fa encara més sòlida la hipòtesi que la forta creativitat de les tres generacions del grup il·lustrat menorquí només havia pogut trobar continuïtat en aquest enciclopedisme il·lustrat, que pot expressar-se en una llengua instrumental, però no en la creació i la traducció literàries, que reclamen l'ús de la llengua pròpia, en la qual havien excel·lit Joan Ramis, Antoni Febrer i Cardona, Vicenç Albertí i Joana de Vigo, l'obra literària dels quals sí que va quedar sumida en l'oblit. No debades una literatura és, abans que res, una llengua, i el procés complementari de castellanització i dialectalització no permetia l'emergència d'obres de creació o de traduccions d'autors de la literatura universal en la llengua pròpia.

El llibre de Miquel Àngel Limón ens ofereix, tanmateix, altres modulacions que les de l'enciclopedisme vuitcentista i ens transporta també als millors registres literaris, en castellà certament pel que acab d'apuntar fa un moment, però ja dins el segle XX, en què el coneixement del castellà havia avançat al llarg d'un segle. En aquest sentit, caldrà llegir amb deteniment el capítol IX, «L'arxiduc, soci d'honor de l'Ateneu de Maó» per tal com ens n'ofereix el testimoni de Llorenç Lafuente Vanrell i de Màrius Verdaguer, lligats a la figura de l'arxiduc: en el primer cas, a través de la crítica que va dedicar el 1927 a la novel·la *La isla de oro* del mateix Màrius Verdaguer; en el segon, a través d'aquesta obra del 1926, qualificada per Miquel Àngel Limón com «la novel·la per excel·lència de la Mallorca arxiducal» (p. 168). Li hem d'agrair que no s'hagi pogut estar de compartir amb els lectors bona part de l'evocació dels records de Lafuente Vanrell relacionats amb l'arxiduc, certament «una delícia d'evocació literària» (p. 166), i que dediqui a *La isla de oro* tot un apartat amb el títol «Una vessant literària de firma menorquina».

Clou l'obra amb un capítol, «L'adéu personal però no cultural», en què no només relaciona les «fugaces recalades del *Nixe* en aigües me-

norquines» (p. 171), tot deixant constància de les presències a l'illa posteriors a les seves missions científiques, sinó que hi incorpora una petita joia literària, el relat del mateix arxiduc, basat en un fet viscut, *Naufragio o el sueño de una noche de verano* (1894), que inclou una referència menorquina i que ha pogut llegir en la traducció castellana de José Carlos Llop del 1990. Finalment, en l'apartat «I, tanmateix, un llarg silenci», com un detectiu que aporta cada una de les dades, ressegueix totes les temptatives de traducció dels volums menorquins del *Die Balearen* fins arribar a la traducció castellana del 1980 i a la catalana del 2002/2003. Es cloïa, així, el cercle: posant a les mans del públic menorquí una obra que li pertanyia, que li era dedicada, que podria des d'aquells moments obrir-se al coneixement menorquí.

L'arxiduc Lluís Salvador. Columna vertebral d'un enciclopedisme menorquí del Vuit-cents de Miquel Àngel Limón clou també el cercle de la llarga necessitat sentida de comptar amb una monografia sobre la relació de l'arxiduc amb Menorca. I el clou de la manera més oberta possible, perquè posa ara a les nostres mans una obra que no només ens ofereix el que esperàvem, sinó que, a més, s'erigeix en un brillant assaig de la història cultural de la Menorca, sobretot de la segona meitat del segle XIX, posant en joc una gran riquesa de materials —periodístics, documentals, literaris i bibliogràfics— i tota la competència i el gust del veritable escriptor.